

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 323.1:94(460)“1936/1939”
ПНР

БОРИС СТОЈКОВСКИ

Српски културни клуб „Свети Сава”
Суботица

ЛИСТ ОТАЦБИНА О ШПАНСКОМ ГРАЂАНСКОМ РАТУ

Сажетак: Рад се бави односом органа Југословенског народног покрета ЗБОР Димитрија Љотића, листа Отацбина према Шпанском грађанском рату. У раду се, након кратког историјата Покрета, излаже писање листа о појединим темама које су у вези са Ратом. Чланци из листа који се обрађују су подељени у три тематске целине-чланци у вези са позадином рата, злочинима комуниста и страдању римокатолика, и на послетку. Чланци о подршку Франку и његовим трупима. Рад је писан на основу изворне грађе, дакле самог листа који се налази у Библиотеци Матице Српске.

Кључне речи: лист Отацбина, Шпански грађански рат, ЗБОР,

Увод

У Шпанији и даље игра ужасно криво коло...

То *криво коло* био је трогодишњи грађански рат, а цитат је из листа *Отацбина*, листа Југословенског народног покрета ЗБОР. По идејама коју је заступао, у питању је крајње специфична организација. О ЗБОР-у је писано доста, и у емиграцији, и

БОРИС СТОЈКОВСКИ

у земљи, међутим, о штампи Покрета и њеном ставу о конкретним питањима није уопште, или је јако слабо писано. Тема о којој пишем, по мојим сазнањима, није обрађивана, иако је лист лако доступан свакоме, похрањен је у Библиотеци Матице српске.

Укратко о ЈНП ЗБОР

Југословенски народни покрет ЗБОР (ЈНП ЗБОР) основан је 6. јануара 1935 у Љубљани, у стану др Винка Зорца. У Покрет се удружило неколико организација. Из Словеније *Združenje borcev Jugoslavije* (Борачка организација Југославије, БОЈ), на челу са Аугустом Крамером, Владимиром Фабијанчићем и Станетом Видмаром. Поред ње у ЗБОР је ушла и Југословенска акција (ЈА), настала као група интелектуалаца још 1930. У њој је временом до изражаја дошла струја која се залагала за јаче политичко активирање Југословенске акције. Њу су репрезентовали Данило Вуловић, Велибор Јонић, Александар Штулкофер, Јурај Коренић и Илија Костренић. На крају, Покрету су приступили људи окупљени око листова *Збор*, *Отацбина* и *Буђење (Erwache)* на челу са Димитријем Љотићем, смедеревским адвокатом и бившим министром правде у Влади Краљевине Југославије у кратком периоду од 28.06.1931- 2.09.1931. Димитрије Љотић је постао и председник ЈНП ЗБОР, потпредседници су постали др Јурај Коренић, загребачки лекар и љубљански адвокат др Франк Кондоре. На место генералног секретара Покрета именован је Велибор Јонић, професор из Београда.

Покрет је полазио од идеја интегралног југословенства, сталешког уређења државе и изразитог противљења како комунизму, тако и либералној демократији, а нарочито политичким странкама. За ЗБОР је нарочито карактеристично противљење масонерији и јеврејству уопште које по њима стоји и иза комунизма и парламентарне демократије. (Љотић, 2003: passim) Сматрали су да партије деле народ и да само органско уређење државе, задружна привреда и сталежи уместо странака могу осигурати напредак и стабилност Југославије. Под сталежима збораша су подразумевали представнике свих професија који би били или бирани на општим изборима или делегирани од стране самих професија. Покрет је био за већу власт Краља, а његови чланови посебну пажњу по-

клањали су вери и духовној страни живота уопште. Тако је, нпр. добар део чланова ЗБОР-а, међу којима је било доста свештеника и монаха, као и лаика, био истовремено и у Богомољачком покрету, који је основан под патронатом и са благословом тадашњег епископа жичког др Николаја (Велимировића), Љотићевог блиског пријатеља. (Суботић, 1996)

Већ 5.05.1935. на изборима је учествовала и листа Димитрија Љотића и добила 25.705 гласова или 0,84%, недовољно да и Љотић као носилац листе уђе у Скупштину. Југословенски народни покрет ЗБОР ће учествовати и на изборима децембра 1938. и на њему освојити 30.734 гласа или 1,01%.

ЗБОР, а нарочито и сам Љотић били су у сталном сукобу са Миланом Стојадиновићем и његовом владом. Сукоби су избијали због Конкордата, спољне политике и многих других питања везаних за друштвени и политички живот Краљевине Југославије. Чланови ЗБОР-а су били хапшени, њихови скупови растуран и отказивани, а на послетку и сам Љотић је уочи избора 1938. ухапшен. Љотић је водио и преписку са Кнезом Павлом са којим се такође размимоилазио по питањима спољне политике, војске и унутрашњег уређења државе.

Ни после промене на челу Владе од доласка Драгише Цветковића ситуација се није променила. Љотић и ЗБОР били су против Споразума Цветковић-Мачек и стварања Бановине Хрватске. Сматрали су да то нарушава целовитост Југославије. Као антикомунисти били су против успостављања дипломатских односа са Совјетским Савезом.

Сукоб са Владом кулминирао је после туче студената збораша и комуниста на Техничком факултету октобра 1940. после чега је ЗБОР и забрањен, а многи његови чланови ухапшени.

Југославија је 25. марта 1941 потписала у Бечу приступање Тројном пакту. Љотић је сматрао да је то добро решење јер се тиме земља не уводи у рат и гарантује се њена целовитост. Међутим, 27. марта долази до пуча и промене курса у политици Југославије. Љотић и ЗБОР били су против пуча, јер су сматрали да ће доћи до рата и кобних последица по народ и земљу.

Међутим, 6. априла 1941. Југославија је бомбардована, у Југославији је почео Други светски рат, у коме ће Љотић и чланови ЗБОР-а учествовати, али та тема овде неће бити обрађивана.

Шпански грађански рат и однос ЗБОР-а према њему

Војни гарнизони у Мароку на челу са генералом Франсиском Бахамондеом Франком 17-18 јула 1936. су се побунили против шпанске републиканске Владе. Очекивали су да ће њихов државни удар бити брзо готов и да ће лако преузети власт. Међутим, до тога није дошло и почео је Шпански грађански рат који је трајао до 1939. и завршио се Франковом победом.

Обе стране су имале помоћ страних сила, Франко је уживао подршку Немачке и Италије, а републиканце је подржавао СССР, али и бројни добровољци широм Европе и света.

Овај догађај био је у центру пажње целокупне светске јавности, па и југословенске. Југословенски народни покрет ЗБОР, пре свега преко своје штампе, је такође износио свој став о овом догађају. Овде ћемо ставити акценат на лист *Отаџбина*, лист који је био орган ЈНП ЗБОР. *Отаџбина* је у почетку био лист за политичка и друштвена питања, покренут током 1934, да би по оснивању ЗБОР-а постао његов орган. Уредник је био новинар и члан ЗБОР-а Ранко М. Вујић, а власник Димитрије В. Љотић. Излазио је једном недељно. Нисам у часопису пронашао нигде где пишу чланови редакције, чланци су потписивани углавном иницијалима, или нису потписивани уопште. Изузетак представљају чланци чији је аутор Љотић, он се једини увек потписивао.

Током свог постојања пре Другог светског рата, чланство и руководство ЗБОР-а је било изложено сталним прогонима и хапшењима, посебно у време владе Милана Стојадиновића. Свакако да гласила Покрета, па ни *Отаџбина* нису имала потпуну слободу.

Чланци у овом недељнику посвећени Шпанском грађанском рату могу се отприлике поделити у три скупине: једна се односи на тражење узрока рата, критику марксизма и комунизма као идеологије, са обавезном критиком политичких странака уопште;

друга је везана за злочине комуниста; и на послетку постоје чланци у листу који се односе на подршку националистима (фалангистима) тј. Франковој војсци и њиховој борби против републиканаца и, у оквиру Народног фронта, посебно комуниста.

Треба неизоставно додати да *Отаџбина* није износила другачије и ново мишљење о овом догађају, већ у великој мери преносила писања других листова и новинара.

Чланци у *Отаџбини* о узроцима и позадини Рата

Став Димитрија Љотића, ЗБОР-а уопште исказан преко њиховог листа *Отаџбина* јесте у томе да највећу и директну одговорност за избијање рата у Шпанији носе марксисти, тј. комунисти и њихова идеологија, либералне демократе, све под патронатом *масонерије* и *међународног јеврејства*, под којима се подразумева *тајна светска влада* која управља светом и чине је Јевреји.

О томе се говори у чланку објављеном 12. новембра 1936. под називом *Масонски војнички братски савез, генерали националисти и масони и трагедија шпанског народа*. Овај чланак је преузет из француског часописа *Revue de Paris* и говори о узроцима пада монархије, победе комуниста и почетку рата. У чланку се наводи да су последњи предратни избори одржани у време када је председник Владе био Портало Валадарес, који је на високом положају у масонерији (31. степен). На њима је више гласова добила десница, али је имала мање места у Кортесу због изборног закона и система. Нова власт Народног фронта најпре је поништила све одлуке прошле десничарске владе и Кортеса, потом пустила на слободу велики број комуниста, затворених због немира у Астурији и злочина тамо почињених. У чланку се посебно истиче судбина Калва Сотела, десничарског посланика који је указивао на снагу масонерије и њену спрему са комунистима, као и чињеницу да је нови премијер Казарес Квируга масон. Други посланик Кано Лопез 1935. је објавио да је од 23, чак 21 генерал масон. Француски часопис у тексту који је *Отаџбина* преузела наводи да је Сотело пре него што ће бити убијен ступио у контакт са генералом Франком и неким националистичким организацијама ради антикомунистичке борбе. Тврди се даље у истом чланку да су генерали масони још 1929. формирали *Војнички братски савез* који је

оборио диктатуру Примо де Ривере, успоставио републику и на власт довео Народни фронт. Ова влада успоставља контакт са Москвом, бори се против Цркве и војске. Међутим, временом, поједини генерали се буне. Франко је нешто касније придобијен у *војнички братски савез*, али ће превагу однети његова тврда антомасонска и антикомунистичка струја која ће се побунити против комуниста.

Став да политичке партије и њихов сукоб (партизанство, партијашење, клике) изазива кризу и нестабилност, видљив је био кроз целу политичку делатност Љотића и збораша. Ова идеја примењена је била и у случају Шпаније и поређена је ситуација у Југославији и Шпанији, како би се оправдале идеје ЗБОР-а.

У неколико чланака из *Отаџбине* писаних 20. августа 1936. (*Крвава арена*) потом *Поуке из Шпаније* од 11. септембра и чланак под називом *Самоуништење Шпаније* од 27. новембра може се наћи заједничка идеја водилца. Аутори, наиме, наводе да је проблем народа у Европи управо је партијска борба и сукоб клика за превласт. Она земљу, у овом случају Шпанију, доводи на ивицу пропасти. Тако се догодило да земља културе постане крвава. Народ Шпаније није изабрао праве вође, попут суседне Португалије и генерала Салазара. Португалија је постала земља мира и социјалне сигурности, препородила се изнутра. Уколико, међутим, у Шпанији не победе побуњеници генерала Франка, Шпанија постаје комунистичка земља. Немачка и Италија су, по потребама свога народа, нашли свој народни препород изнутра. Тако треба да поступи сваки народ, а у Југославији тај пут нуди ЗБОР. Поука из Шпаније јесте та да у сукобу два света, феудалног и бољшевичког, треба да изрони трећи, нови свет националног и социјалног препорода на здравим темељима сталешке организације, попут Португалије. Једини тај пут гарантује да се Шпанија неће поновити.

Раније сам мислио као и ви. Обојица смо били на крајњој левици. Уверен данас да народни фронт слободе не може да изведе, по шпански народ корисне, дубоке реформе, ја сам пришао националистима противу којих сам се до сада борио.

Овај цитат је део писма који је шпански философ и некадашњи ректор Универзитета у Саламанки Мигуел де Унамуно упу-

тио једном свом белгијском колеги и пријатељу, а који *Отаџбина* преноси у свом издању од 15. октобра 1936. У овом писму де Унамуно објашњава како је мислио да марксистичка демократија може да донесе спас Шпанији и замени хришћанство и традицију шпанског народа. Међутим, марксизам је за кратко време подбунио шпанске градове једне на друге и како де Унамуно у овом писму каже (мислећи на комунистичку идеологију): *Шпанија умало од тога није умрла*. За марксизам овај философ даље каже да је владавина мржње и пакости и да класна борба распирује најгору мржњу и страсти.

Де Унамуно ово писмо, које пренела у одломцима *Отаџбина* завршава следећим речима:

Разумети неодољив националистички полет и снагу која данс поткрепљује шпански народ да из земље отера оне који су га преварили. **Данашња млада генерација шпанских националиста створена је и ствара се у крви и болу.** Како ли се стварају нова покољења у другим земљама?

Негативно сликање комуниста у *Отаџбини*

У вези са чланцима о Шпанском грађанском рату злочини републиканске војске, као и страдање римокатолика и Римокатоличке цркве су били посебно истицани.

Два чланка су посвећена извештајима стране штампе, један чланак је већ поменута *Крвава арена*, а други је *Европа на путу сутрашњице и преглед светске штампе* објављен 11. децембра 1936. Пишући о извештајима стране штампе (која се назива *левичарском*, али се изричито не наводи из које је земље та штампа) о овом рату *Отаџбина* наводи да та штампа износи да се у војсци шпанских националиста боре у највећој мери Мароканци, криминалци, легионари и њима слични, да међу Франковом војском готово и нема националиста, а са друге стране се прећуткују хиљаде добровољаца од СССР-а до Бразила који се боре у војсци *Народног фронта*. Иста та инострана штампа бележи да су сви они *борци за слободу и демократију*, а прећуткује пљачку и уништење од стране анархиста и *большевичког башибозука*.

Большевизам целог света, као пише аутор *Европе на путу сутрашњице*, шаље оружје, новац и добровољце у Шпанију. Георги Димитров одлази у Барселону, а совјетски официри руководе одбраном шпанских градова који су још под влашћу републиканске Владе и њених оружаних снага. Пишући даље о ситуацији у Шпанији аутори чланака у *Отаџбини* наводе имена водећих официра шпанске републиканске војске: Розенберг, Најман, Бела Кун и Финкелштајн (Литвинов). Очигледно је циљ да се покаже како републиканском војском командују Јевреји. *Отаџбина* у горенаведеном чланку преноси и сиже интервјуа са Клебером, командантом *међународне бригаде* која је руководила одбраном Мадрида, који је он дао немачком комунистичком листу *Deutsche arbeiter zeitung*. Овде он говори о својој револуционарној прошлости и жељи да научи Шпанце како да се боре, истичући и своје комунистичко опредељење.

Злочини које су наводно починили комунисти се посебно наглашавају. Два покоља су нарочито истакнути: у селима Посадас и Баена, објављени 5. новембра 1936 под називом *Шпанска кланица*. У селу Посадас две младе девојке су силоване сатима и над њима се страховито иживљавало да би на крају биле убијене секиром. Преносећи у ствари записе једног француског новинара, аутори чланка у овом зборашком листу даље наводе да су се комунисти иживљавали и над девојчицама од 8-10 година, да у појединим породицама ни новорођенчад нису преживела. Када су у село ушле Франкове снаге затекле су само лешеве. Само се један сељанин спасио бекством.

Црвени су побили чак и три старца бедника...

Црвени су побили све свештенике, калуђере и калуђерице...

Убијали су и децу.

Поред ових речи, француски новинар је даље писао (а *Отаџбина* преноси) о начинима на који су убијани сељани у Баени: вешањем, сечењем на комаде, спаљивањем и на многе друге начине чињени су злочини над женама, децом, старима и свим другим становницима овога села. Број жртава побијених од стране трупа *Народног фронта* прелази цифру од 100.000 са бројним жртвама у местима Азуалколар, Лора дел Рио, али и Мадриду и Барселони.

Један чланак на ову тему посвећен је и женама. Наиме, у чланку *Нека жене целог света чују* од 28. I 1937. говори се о томе да је у београдском листу *Жена данас* пренета вест о хапшењу две Немице о стране Гестапоа и позив свим женама света је упућен да с позабаве овим догађајем. Међутим, са становишта листа *Отаџбина* овај лист намерно прећуткује убијање жена у Шпанији од стране републиканаца. Поготово је писцу чланка један догађај био интересантан, иако се не наводи извор. Две девојчице од 16 и 14 година су осуђене на смрт стрељањем јер је један од њих водила дневник и у њему се неповољно изразила о *Народном фронту*, а друга девојчица је у њему била поменута као пријатељица ове прве. Писац чланка се пита да ли ће такву вест икада објавити *Жена данас* и закључује да неће, због своје комунистичке оријентације.

Страдање Римокатоличке цркве и њених верника, тачније забрана прославе Божића и Ускрса у Шпанији изазвали су велику пажњу збораша, али и један крајње занимљив догађај. Чланак је објављен под називом *Шпански комунисти у калуђерском оделу* 4. децембра 1936. У Бриселу је одржан састанак угледних социјалиста и комуниста. На њему су се обратила и два свештеника из Барселоне који су говорили да злочине над црквом и верницима врше Франко и његова војска, а не комунисти. После истраге белгијских власти, ова два свештеника су откривена да су агитатори и да су узели исправе убијених свештеника. Потом су протерани из Белгије.

Сам Димитрије Љотић аутор је два текста везаних за забрану прославе два највећа хришћанска празника у републиканској Шпанији: Божића и Ускрса. Оба чланка *Забрањени Божић* и *Забрањени Ускрс* изашли су на насловним странама *Отаџбине* 6. јануара и 3. априла 1937.

Говорећи о забрани прославе Божића, Љотић тражи узроке и испитује објашњења која је власт у Шпанији дала поводом те одлуке. Суштина коју износи јесте борба Христа и Антихриста, оличених у две стране у рату. Љотић се држи става да и кад би сва комунистичка схватања и ставови о Христу, Цркви и религији била тачна (да је црква благословила тиранију, инквизицију, схватања да је Христос легендаран, да су људи убијани у име те ле-

генде итд.) комунизам је починио много више стравичних злочина. А са друге стране, ако је Христос легенда, онда је у питању најчистија и најсветија легенда, за разлику од большевизма. На крају закључује да Антихрист може да пали и руши, али да Христа не сме погледати у очи.

Слична је суштина и другог текста. Критикујући разлог владе да забрани прославу Ускрса (ситуација захтева прибраност, а не славље), Љотић пита зашто се прећуткују жртве большевичког терора? Међутим, он не жели више да се задржава на томе и упућује нас на текст о Божићу, јер сматра да је суштина иста.

Изразита антикомунистичка оријентација дала је очигледан печат чланцима у *Отаџбини* о Шпанском грађанском рату.

Чланци о подршци националистима

Подршку су збораша отворено пружали Франку, а оштро осуђивали комунисте и *Народни фронт*.

У јесен 1936. пуковник Маскардо са око 2000 војника, жена и деце бранио је тврђаву Алказар у Толеду. Станислав Краков, новинар, одржао је преко Радио Београда предавање о браниоцима Алказара, који је *Отаџбина* 1. октобра 1936 пренела, дајући назив *Јунаци Алказара*. За Кракова, али и збораше уопште, то су били хероји, већи и од Сиде, шпанског националног јунака. Називајући овај догађај најстрашнијом, али и највеличанственијом трагедијом, Краков истиче, да сви знамо за бројне хероје разних народа, Синђелића, Јованку Орлеанку, Муција Сцеволу, али да су јунаци Алказара веће херојство и мучеништво од свега тога.

Херојство националиста, који се називају *шпански грандови*, хероји који стварају епопеје веће од Сиде и другим епитетима, снажно се истиче, а њихове акције, а нарочито херојске погибије величају. Чланак *Како умиру националисте у Шпанији* од 22. октобра 1936. управо пише о томе. Тако се говори о генералу Аранди који је са 100 људи (90 погинуло) одбранио Овиједо. Преносећи дивљење Марсела Дитреја, француског новинара, готово половина чланка посвећена је одбрани Сомосиера. Стотину младих франкиста супротставило се хиљади јуришника републиканске војске. До доласка појачања остало их је свега десет, али они нису

устукнули. У време када се писао текст, остало их је пет и они су остали да се боре. Један од њих није хтео да напусти стражарско место док није пала ноћ, да би се тек тада опростио са својом погинулом браћом. У ово време Франко је именован у Бурхосу за генералисимуса, тј. вођу Шпаније, републиканцима стиже прва помоћ од СССР, а у новембру долази до опсаде Мадрида.

Напредовање снага генерала Франка у јесен 1937. (освојен је Хихон и у поморској и копненој бици, Ватикан признаје Франка и његову Владу, републиканска Влада се сели за Барселону из Валенсије) помиње се и у оквиру међународних вести 26. јуна и 4. септембра 1937, увек са отвореном подршком националистима. Збораши су то видели као *чишћење земље од большевизма*, који је за њих био највеће зло.

Закључак

Лист *Отаџбина* као орган Југословенског народног покрета ЗБОР је износио ставове Покрета по разним друштвеним и политичким питањима. Кроз призму својих ставова посматрао је и међународне догађаје. Стога је сасвим природно што је овај Покрет стао на страну генерала Франка, националиста и монархиста у Шпанском грађанском рату, који му је идејно био далеко ближи од *Народног фронта*. Збораши, као противници комунизма и либералне демократије, нису могли у једној таквој ситуацији подржати страну у рату где су управо идеје против којих се ЗБОР борио имале већинску подршку.

Чланци у *Отаџбини*, свакако, не дају потпуни одговор на питања која сам поставио напред, али као полазна основа за истраживање историје Југославије, Шпанског грађанског рата и ЗБОР-а, као и однос штампе, тј. листа *Отаџбина* су несумњиво добри. Они јесу значајни и као историјски извор, недовољно проучен, а који може да нам да неке одговоре у вези са целокупном друштвеном ситуацијом и да нас ближе упозна са идејом ЗБОР-а и његовим ставом о појединим питањима.

Извори и литература

- Отаџбина*, Београд, 20. VIII; 11. IX; 1. X; 15. X; 22. X; 5. XI; 12. XI; 27. XI; 4. XII; 11. XII 1936.; 6. I; 28. I; 3. IV; 26. VI; 4. IX 1937.
- Ivo Bogdan (1936), *Istina o Španjolskoj*, Zagreb
- José Sandoval (1962), *Spain 1936-1939*, London
- Ђоко Слијепчевић (1978), *Југославија уочи и за време Другог светског рата*, Минхен
- Hugh Thomas (1980), *Španjolski građanski rat I-II*, Rijeka
- Младен Стефановић (1984), *Збор Димитрија Љотића 1935-1945*, Београд
- Бранко Петрановић (1990), *Историја Југославије 1918-1988, I-III*, Београд
- др Драган Суботић (1996), *Епископ Николај и православни богомољачки покрет*, Београд
- Димитрије В. Љотић (2003), *Сабрана дела I-XII*, Београд
- Славиша Перић, *Димитрије Мита Љотић и његов ЗБОР*, www.sedmica.co.yu/ljotic

Resume: The work's topic is a relation of a newspaper Otadzina (Homeland), which belonged to the Yugoslav people's movement ZBOR (Jugoslovenski narodni pokret ZBOR), towards the Spanish civil war. After short historical overview of the Movement, work deals with various topics connected to the Warfound in the newspapers' articles. Those are divided into three groups, each considering different topic: articles about the war background, about crimes of the communists and articles in favour and support of Franco. The work is written on the newspaper material itself, it is in Matica srpska library.

Keywords: Otadzina newspaper, Spanish civil war, ZBOR